

ISSN:1306-3111
e-Journal of New World Sciences Academy
2009, Volume: 4, Number: 4, Article Number: 3C0030

SOCIAL SCIENCES

Received: April 2009

Accepted: September 2009

Series : 3C

ISSN : 1308-7444

© 2009 www.newwsa.com

Sema Etikan

Muğla Üniversitesi
semaetikan@mynet.com
Mugla-Turkey

2000'Lİ YILLARIN BAŞINDA MİLAS'TA BİTKİSEL BOYACILIK

ÖZET

Türk kültüründe köklü bir geleneğe sahip olan bitkisel boyacılık, 19. yüzyılın ortalarında gelişen bilim ve teknolojinin sonucunda kimyasal boyaların keşfedilerek geliştirilmesi ile önemini kaybetmeye başlamıştır. Bununla birlikte bitkilerdeki aktif boyar maddenin azlığı, yetiştiği bölgelere göre değişiklik göstermesi, boya tekniğinin zahmetli ve zaman alıcı olması, elde edilen renklerin sınırlı olması ve bazılarının haslık değerlerinin düşük olması gibi olumsuz yönler de bu gelişmeyi destekleyince bitkisel boya sanatımız kimyasal boyalarla rekabet edemeyecek duruma gelmiştir. Bugün birçok önemli halıcılık merkezimizde neredeyse yok olma noktasına gelen bitkisel boyacılığımız, kendine özgü renk, motif ve desen özelliği ile halıcılığımızda ayrı bir yeri olan Milas yöresinde, bazı köylerde halen geleneksel reçetelerle devam ettirilmeye çalışılmaktadır. Bu çalışmada Milas yöresi örneği incelenerek, bölgede bitkisel boya kullanımının günümüzdeki durumu belirlenmiş, devam ettirilmesi ve geliştirilmesine yönelik bazı öneriler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Milas, Milas Halıları, Halıcılık, Bitkisel Boyacılık, Gelenek

IN THE BEGINNING 2000' NATUREL DYEING IN MİLAS

ABSTRACT

The naturel dyeing which has fundemantel tradition in the Turkish culture started to lose its importance in the 19 th century by reason of finding the chemical dyes with the help of developments in science and technology. Besides there are also some negative reasons such as the scarcity of the active dystuffs, the variety of dystuffs according to the region where they grow, the difficulty and the need of much time for the dyeing prosecure, limited colors and low fastness value of some colors. Consequently, naturel dyeing got out of competence with the chemical dyes owing to these reasons. Today in many important carpet firms, the naturel dyeing which is about to die has been carried on with the assistance of some traditional ways in some villages in Milas region which is of the special places in the carpeting sector with its own color, motifs and patterns. In this study the sample of Milas region is examined, the position of naturel dyeing in the region is determined and some suggestions are introduced to improve an survive the naturel dyeing.

Keywords: Milas, Milas Carpets, Carpet Weaving, Naturel Dyeing, Tradition

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Türkler tarihleri boyunca günlük yaşam kültürleri içerisinde dokuma ile iç içe yaşamışlardır. Koyunu evcilleştirdikten sonra besin elde etmenin yanı sıra yünden de yararlanmayı bilmişler ve buldukları bölgenin sert iklim koşullarıyla, yünden oluşturdukları keçe ve dokudukları halı kilim gibi kullanım eşyaları ile mücadele etmişlerdir.

Dokuma, Türklerde bir yaşam biçimidir. Çadırlarının içerisini dokumalarla tefriş etmişler, giysilerini, erzaklarını, çeyizlerini yine dokudukları heybelerde, çuvalarda, mafraşlarda korumaya almışlardır. Dokumalarını çeşitli yanırlarla süsleyen dokumacılar kullandıkları bu yanırları da duygularını, düşüncelerini, inançlarını, korkularını, isteklerini aktarmanın bir yolu olarak görmüşlerdir. Süslemede renklendirmeyi de unutmamışlar ve doğanın en güzel renklerini yine doğanın yardımı ile dokumalarına yansıtarak dokuma sanatı ile birlikte doğal boya sanatının da en güzel örneklerini vermişlerdir.

Zaman içerisinde Orta Asya bozkır yaşam kültürü ile oluşturdukları ve binlerce yıl öncesinden gelen geleneklerini Anadolu'ya, yaşanan büyük göç ile taşıyan Türkler, Anadolu'da da kendi kültürlerini daha önceleri bu coğrafyada yaşamış çeşitli uygarlıkların kültürleri ile sentezleyerek güçlü bir Anadolu-Türk kültürü yaratmışlardır.

Bu kültürün yapıtaşlarından birisi olan doğal boyacılık halı ve kilim dokumacılığı ile birlikte birçok yörede köklü bir gelenek oluşturmuştur. Anadolu'nun coğrafi yapısı ve iklim koşulları nedeniyle boya bitkilerince zengin bir floraya sahip olması da bu durumda etkili olmuştur. Birçok yörede boyahaneler kurulmuş, boyacılık babadan oğula geçen bir sanat olarak yürütülmüş, boyama reçeteleri de bir sır gibi saklanarak nesilden nesile büyük bir gizlilikle aktarılmıştır. Kökboya ve cehri gibi bitkilerin özel olarak tarımı yapılmış ve bu bitkiler dönemin önemli ihraç ürünleri olarak ekonomiye ciddi katkılar sağlamışlardır.

Ancak bitkisel boyacılık, 19. yüzyılın ortalarında gelişen bilim ve teknolojinin sonucunda kimyasal boyaların keşfedilerek geliştirilmesi ile önemini kaybetmeye başlamıştır. Bununla birlikte bitkilerdeki aktif boyar maddenin azlığı, yetiştiği bölgelere göre değişiklik göstermesi, boya tekniğinin zahmetli ve zaman alıcı olması, elde edilen renklerin sınırlı olması ve bazılarının haslık değerlerinin düşük olması gibi olumsuz yönler de bu gelişmeyi destekleyince bitkisel boyacılığımız kimyasal boyalarla rekabet edemeyecek duruma gelmiştir.

Bugün birçok önemli halıcılık merkezimizde tamamen yok olma noktasına gelen ve birkaç dokumacı tarafından özveri ile sürdürülmeye çalışılan bitkisel boyacılığımız, kendine özgü renk, motif ve desen özelliği ile halıcılığımızda ayrı bir yeri olan Milas yöresinde de halen geleneksel reçetelerle devam ettirilmeye çalışılmaktadır.

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Taşıdığı kültür ve sanat değeri ile dünya üzerinde Türk toplumlarının farklı bir yere sahip olduğunu belgeleyen unsurlardan biri olan el dokuması halıcılığımız kabul edilen ilk halı olan Pazırık halısından bu yana çeşitli gelişim ve değişim evrelerinden geçerek günümüze gelmiştir. Halıcılığımızın bugünkü durumuna baktığımızda; kalitesiz hammadde kullanımından, profesyonelce yürütülemeyen üretim biçimine, doğal boya kullanımının terk edilmesinden, organize olamamaya kadar birçok konuda sorunlar yaşadığı görülmektedir. Ticari kaygılar ön plana çıkarılarak yapılan uygulamaların sonucunda yaşanan

bu sorunlar, halıcılık sektörünü ciddi şekilde sarsmakta genel olarak bütün yörelerimiz bu durumdan payını almaktadır.

Türk Halı Sanatı tarihi içerisinde 17. yüzyılın sonlarında başladığı, 18. ve 19. yüzyıllarda gelişmesini sürdürdüğü düşünülen Milas Halıları geleneksel renk, motif ve desen özelliklerini günümüze kadar en az değişimle taşımayı başarmış önemli bir halı grubudur. Ancak Milas halıcılığı da gelişen ve değişen koşulların halıcılığımıza yansıyan etkilerinden kendine düşen payı az da olsa alan yörelerimizden birisidir.

Geleneksel Milas Halıları şekli daha çok kareye yakın, seccade boyutunda ve Türk düğümü ile dokunan tamamen yün malzemeli halılardır [1 ve 2].

Zaman içerisinde halıların boyutunda değişim olmuş, geniş iç mekanlar göz önüne alınarak halıların en-boy farklılıkları arttırılmış ve büyük boyutlu, dikdörtgen şekilli halılar dokunmaya başlanmıştır. Motif ve desenlerde de farklı yöre halılarından etkilenmeler olmuş, Milas halılarında tarihi gelişim süreci içerisinde zaman zaman Gördes, Kula, Bergama, Mucur ve Ladik halılarının motifleri yer almıştır [1 ve 2].

Yaşanan bu değişim 1950'den sonra halı ipliklerinin renklendirilmesinde de başlamıştır. Önceleri yöreye özgü bitkiler kullanılarak hazırlanan bitkisel boylarla iplik boyamanın yerini kimyasal boylarla boyama işlemi almış ve zamanla da hazır, boyanmış iplik satın alma artmıştır [2 ve 3]. Sonuç olarak boylarda ve boyama yöntemlerindeki değişim rengi etkilemiş; Milas halılarının geleneksel şeftali kırmızısı, bal sarısı, yeşil ve mor gibi renkleri yerini kimyasal boylarla elde edilen benzer renklere bırakmıştır.

Günümüzde birçok halıcılık bölgemizde bu olumsuz değişimin etkileri görülmektedir. Hem kültür hem de sanat değeri taşıyan bu uğraşının canlandırılması ve eski öneminin yeniden kazandırılması için durum tespiti ve geliştirme amaçlı çalışmalar zaman geçmeden yapılmalıdır. Yapılacak durum tespiti ve bunun belgelenmesi ile bugünkü durum belirlenmeli ve arkasından geliştirme için projeler planlanıp uygulamaya konulmalıdır.

Durum tespiti ve belgelemeyi kapsayan bu çalışmada da Milas halıcılığında bitkisel boyacılığın son durumunun tespit edilerek belgelenmesi amaçlanmıştır. Kaybolmaya yüz tutan yöreye ait bu maddi kültürümüzün gelecek kuşaklara aktarılması açısından çalışma sonucunda elde edilen bilgilerin önemi büyüktür.

3. BULGULAR VE TARTIŞMALAR (FINDINGS AND DISCUSSIONS)

- **Milas Halıcılığında Bitkisel Boyacılık:** Bugün Milas'ta dokumacıların büyük bir çoğunluğu kullanacakları ilme, çözü ve atkı ipliklerini hazır, boyanmış olarak satın alırken ilçenin Balçılar, Türkevleri, Kayaönü, Bozalan, Karacahisar gibi köylerinde bitkisel boylarla ilmelik yün halı ipliklerini boyama uygulaması hâla sürdürülmektedir. Dokumacılar boyama işlemini yıllardır alıştikları ve tecrübeleri ile geliştirdikleri şekilde yapmakta, boyayacakları yün halı ipliği, boyarmadde ve çözücü olarak kullanacakları su miktarlarında kendilerince belirledikleri standart bir oran ve yine tecrübeleri ile oluşturdukları boyama yöntemlerini kullanarak geleneksel renklerini elde etmektedirler. Ancak son yıllarda bazı renkleri elde edebilmek için bitkisel boylarla beraber yörede "toz boya" olarak adlandırılan kimyasal boyları bir arada kullanma yöntemi de yaygınlaşmıştır. Bununla beraber yörenin geleneksel boyama reçetelerinde koyu renk elde etmek amacıyla "göl çamuru" kullanma uygulaması da yer almaktadır. Göl çamuru, hayvanların su içmesi amacıyla kullanılan ve çevredeki

çukurların yağmur suları ile dolması sonucu oluşan küçük boyutlu göllerden çıkarılmaktadır. Yaz aylarında sular çekilip göl kurumaya başlayınca orta bölümde kalan sabunumsu kaygan çamur alınarak hem içerisinde hayvan idrarı bulunmasından dolayı, mordan işlevi görmesi hem de inorganik boyarmadde özelliği göstermesi nedeniyle boyamalarda kullanılmaktadır. Şekil 1'de boyanmış yün halı ipliklerinin göl çamurunda bekletilmesi görülmektedir.

Şekil 1. Boyanmış yün halı ipliklerinin göl çamurunda bekletilmesi
(Figure 1. To smear with mud of dyed wool carpet yarns)

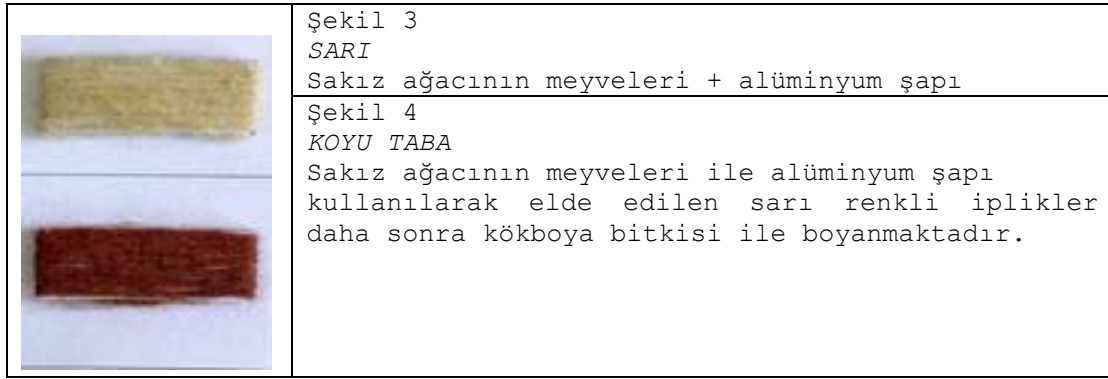
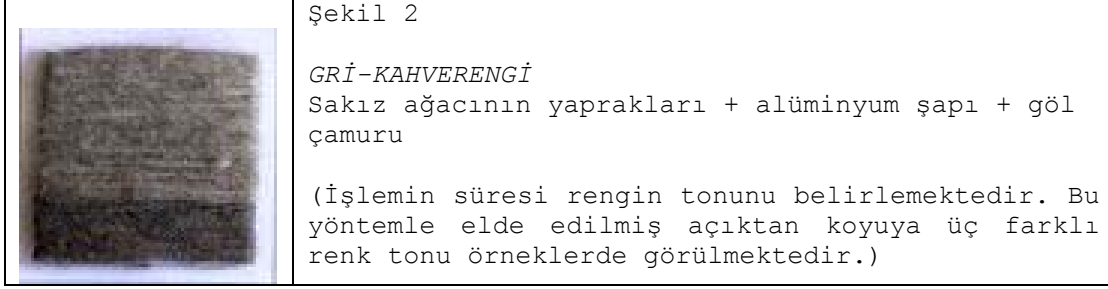
Ceviz ağacının yaprakları ve meyve kabukları, narpuz (yarpuz), palamut meşesinin meyveleri, sakız ağacının (mineç/mineş/menengiç) yaprakları ve meyveleri (çetirmik), kayısı yaprakları, şeftali yaprakları, püren otu, zeytin yaprakları ve hayıt yaprakları yörede yetişen ve boyamacılıkta uzun süredir geleneksel olarak kullanılan boya bitkilerinden bazılarıdır [3 ve 4]. Kök boya bitkisi de yörenin önemli bitkisel boyalarındandır. Ancak bölgede yetişmediği için değirmenden geçirilerek öğütülmüş halde, satın alınarak kullanılmaktadır. Boyama işlemi sırasında yardımcı madde olarak kullanılanların başında alüminyum şapı gelmektedir. Alüminyum şapı boyamalarda dokumacıların yine tecrübeleri ile belirledikleri bir ölçü olan; gelebe, yani yün halı ipliğinin bir çilesine bir kaşık ölçüsünde ve her boyama işleminde kullanılmaktadır. Alüminyum şapının yanı sıra limon tuzu ve tuz da boyama işlemlerinde zaman zaman kullanılan yardımcı maddelerdir. İstenilen renk tonuna ulaşılması amacıyla göl çamuru ve odun külü de boyamalarda yine bir çeşit yardımcı madde vazifesi görmektedir.

Dokumacılar bitkileri Nisan ayından Ekim ayına kadar olmak üzere daha çok ilkbahar ve yaz aylarında toplayıp kurutarak boyamaya hazır hale getirmekte ve sıcak güneşli havalarda boyamalarını yapmaktadırlar. Yıl boyunca dokumayı planladıkları halı adeti için gerekli olan yün halı ipliklerinin tamamı belirtilen bu dönemde boyanarak kış aylarından önce ilmelik iplik hazırlığı tamamlanmaktadır.

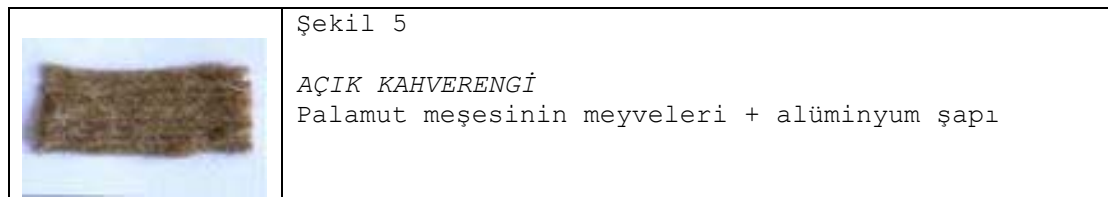
- **Yörede ilme ipliği boyamada kullanılan bazı bitkiler ve elde edilen renkler:** Sakız ağacının (mineç/mineş/menengiç) yaprakları şap ilave edilerek bir süre kaynatılmakta daha sonra süzülerek bitki posası ortamdan uzaklaştırılmaktadır. Elde edilen boyalı

suya bir miktar göl çamuru katılarak yün halı iplikleri bu boyalı ve çamurlu karışımda yaklaşık bir gün bekletilmektedir. Sürenin sonunda karışımdan çıkarılan iplikler güneşte kurumaya bırakılarak daha sonra yıkanmaktadır. Boyamanın sonucunda gri-kahve bir renk elde edilmektedir (Şekil 2). Boya ve çamur karışımında bekletme süresi rengin açıklığını- koyuluğunu belirlemektedir. Sakız ağacının meyveleri (çetirmik) ile göl çamuru ilave etmeden yapılan boyamalarda sarı renk elde edilmekte (Şekil 3) ve elde edilen bu sarı renkli iplikler daha sonra kökboya bitkisi ile hazırlanmış boya ile boyanırsa koyu taba rengine ulaşılmaktadır (Şekil 4).

Palamut meşesinin meyvelerinden kahverengi ve tonlarının elde edilmesinde yararlanılmaktadır. Şap ilave edilerek yapılan boyamalarda işlem istenilen renk elde edilene kadar sürdürülmektedir (Şekil 5).

Yörede narpuz adı ile bilinen ve yabancı nane olan yarpuz bitkisi alüminyum şapı ilave edilerek kaynatılmakta ve işlemin sonunda elde edilen boyalı suda boyanan iplikler daha sonra göl çamuruna batırılarak 2-3 gün bekletilmektedir. Sürenin sonunda güneşte kurutulularak yıkanan ipliklerin rengi gri-yeşil bir renk almaktadır (Şekil 6). Gri -yeşil renk alan bu iplikler daha sonra kökboya bitkisi ile tekrar boyanarak bir süre de göl çamurunda bekletilirse koyu bordo renk elde edilmektedir (Şekil 7).

	<p>Şekil 6 <i>GRİ-YEŞİL</i> Narpuz (Yarpuz) + alüminyum şapı + göl çamuru</p>
	<p>Şekil 7 <i>KOYU BORDO</i> Narpuz bitkisi ile alüminyum şapı kullanılarak boyanan ve sonrasında göl çamurunda bekletilerek elde edilen gri-yeşil renkli iplikler daha sonra kökboya bitkisi ile tekrar boyanarak yine bir süre göl çamurunda bekletilmektedir.</p>

Püren otu ile yine gelebe bir kaşık ölçüsünde şap kullanılarak yapılan boyamalarda, açık sarı renk, rengi biraz güçlendirmek için dokumacıların toz boya olarak adlandırdıkları sarı renkli kimyasal boyadan az miktarda eklendiğinde de canlı sarı renk (kanarya sarısı) elde edilmektedir (Şekil 8). Kimyasal boya karıştırılmadan elde edilen açık sarı renkli ipliklerin kökboya bitkisinin çok az kullanılmasıyla hazırlanan boyalı suya batırılıp çıkarılması sonucunda da turuncu-sarı bir renge ulaşılmaktadır (Şekil 9.).

	<p>Şekil 8 <i>KANARYA SARISI</i> Püren otu + alüminyum şapı + kimyasal boya (sarı)</p>
	<p>Şekil 9 <i>TURUNCU-SARI</i> Püren otu ile alüminyum şapı kullanılarak elde edilen açık sarı renkli iplikler kökboya bitkisi ile kısa süreli boyanmaktadır.</p>

Cevizin yaprakları ve meyve kabukları yörede sık kullanılan boya bitkileridir. Yaprakların kaynatılması ile elde edilen boyalı suya alüminyum şapı ilave edilmekte ve boyanan iplikler bir sürede çamurda bekletilmektedir. Bu uygulama ile koyu yeşil bir renk elde edilmektedir (Şekil 10). Meyve kabuğu kullanılarak yapılan boyamalarda kahverengi ve tonları elde edilmektedir. Çamurda bekletme uygulaması cevizin meyve kabuklarının kullanıldığı boyamalarda yapılmamaktadır.

	<p>Şekil 10 <i>KOYU YEŞİL</i> Ceviz ağacının yaprakları + alüminyum şapı + göl çamuru</p>
---	---

Bölgede yetişmeyen ve bunun için boyamaya hazır hale getirilmiş (değirmenden geçirilerek öğütülmüş) şekilde satın alınarak kullanılan kökboya bitkisi ile yapılan boyamalarda; yardımcı madde olarak limon tuzu kullanıldığında kırmızımsı-pembe,

alüminyum şapı kullanılarak yapılan boyamalarda elde edilen ipliklerin odun külüne yatırılması ile kızıl, yine kökboya bitkisi ile hazırlanan boyaya çamur ilave edilerek bordo, kökboya ve siyah renk kimyasal boyanın beraber kullanılması ile boyanan ipliklerin çamurda bekletilmesi ile de koyu bordo renklerine ulaşılmaktadır.

Kayın ağacı yaprakları sarı renk elde etmek için kullanılmaktadır. Kayın ağacı yaprakları ile elde edilen boyaya sarı renkli kimyasal boya ilave edildiğinde de iplikler koyu sarı-turuncu renk almaktadır.

Bölgenin önemli bitkilerinden zeytin ağacı yaprakları ile alüminyum şapı kullanılarak yapılan boyamalarda saman sarısı tonunda bir renk elde edilmektedir.

Yine yöresel bitkilerden karakekik bitkisinin tamamı kullanılarak yapılan boyamalarda elde edilen ipliklerin belli bir süre çamurda bekletilmesi ile koyu yeşil renge ulaşılmaktadır.

Yöre boya bitkilerince oldukça zengindir. Bu çalışmada belirtilen boya bitkileri bunlardan bazılarıdır. Açıklanan boyama yöntemleri de yine bu bitkilerin uygulanma işlemlerinin bir kısmını oluşturmaktadır. Kullanılan bitki ve boyanacak iplik miktarı, yardımcı madde çeşidi, boyama ya da çamurda bekletme süresi gibi değişkenlere göre elde edilen renklerde de değişiklik olmaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER (CONCLUSION AND SUGGESTIONS)

Gelişen ve değişen koşulların kaçınılmaz bir sonucu olarak kimyasal boyaların günlük yaşantımızda aldıkları yeri giderek arttırmaları, bitkisel boyacılıkta yaşanan olumsuz değişimin önemli nedenidir. Milas halıcılığı da bu olumsuz değişimden etkilenen ve Anadolu'nun bu köklü geleneğini bazı köylerinde ve sadece birkaç dokumacı ile sürdürmeye çalışan önemli dokuma merkezlerimizden birisidir.

Zaman, taşıdığı kültür ve sanat değeri ile ulusal kültürümüzü belgeleyen unsurlardan biri olan bitkisel boyacılığımızın aleyhine işlemektedir. Yapılacak durum tespiti ve belgeleme çalışmalarının yanı sıra araştırmalarla kültürel değer taşıyan bu renkler ve renk kaynakları geliştirilmeli, geleneksel boyama reçetelerinin bilimsel ilkeleri ortaya konulmalıdır.

Çalışmamızın kapsamını oluşturan Milas ve çevresinde de bu olumsuz durumun tersine döndürülebilmesi, bitkisel boyacılığın eski önemini yeniden kazanabilmesi için acil önlemler alınmasının gerekliliği açıktır.

Bu önlemlerin başında yörede son zamanlarda sık olarak görülen, bitkisel boyalarla kimyasal boyaların bir arada kullanılması uygulamasından bir an önce vazgeçilmesi gelmektedir. Dokumacıların bu yöntemi kullanarak yaptıkları boyama işleminden vazgeçirilmeleri, tamamen bitkisel boya kullanımına yönlendirilmeleri gerekmektedir. Bunun gerçekleşmesinde de bu dokumacılarla iş yapan tüccarların önemli bir payı olacaktır. Tüccarlar bu konuda bilinçli olmalıdır. Tamamen bitkisel boya ile üretilmiş bir ürünün kültürel değerinin yüksek, dolayısıyla pazar payının da yüksek olacağı bir gerçektir.

Bölgede bitkisel boya geleneğinin canlanabilmesi amacıyla yapılabileceklerden bir diğeri de doğal boyalı ipliklerle üretilen ürünün değerinin kimyasal boya ile boyanmış ipliklerle üretilen üründen yüksek tutulması ve bunun için de üreticiyi tatmin edecek uygun bir fiyat politikasının hızlı bir şekilde uygulamaya geçirilmesidir. Böylelikle dokumacı ürününü gerçek değerinden

satabileceği ve elde ettiği kazançtan tatmin olacağı için bitkisel boya kullanımına yonelecektir.

Yapılabilecekler bunlarla sınırlı değildir. Sonucun başarıya ulaşabilmesi için bitkisel boyacılığı geliştirme çalışmaları el dokuması halıcılığı geliştirme çalışmaları ile paralel yürütülmelidir.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

1. Aslanapa, O., (1987). Türk Halı Sanatının Bin Yılı.Eren Yayıncılık ss:182, İstanbul.
2. Deniz, B., (1987). "Milas Halıları". Bilim, Birlik, Başarı. Sayı:4, ss:13-20, İzmir.
3. Etikan, S., (2002). Muğla İlinde El Dokuması Halıcılık ve üretilen Halıların Bazı Teknolojik zellikleri üzerinde Bir Araştırma. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi (Basılmamış) ss:28-32, Ankara.
4. Miller, C., (1980). "Dyes in Rugs from the Milas Area". 3rd. International Conference on Oriental Carpets. pp:258-261, Washington DC.